

σθῶσιν οἱ πολλοὶ ὅτι φυσικώτατον ἦτο ν' ἀγαπήσῃ τὴν ἱστορίαν ἢ ποιητικὴν διάνοια τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου, ἐπειδὴ ἡ περὶ τὴν πάτριον ἱστορίαν διατριβὴ μετέχει πολλῶ ποιήσεως, ὡς ἡ ἀκραιφνὴς ποίησις μετέχει πολλῆς ἱστορικῆς ἀληθείας. ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ.

Ο ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

ὡς πολιτευόμενος.

Τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου ὁ πολιτικὸς βίος εἶναι ἀντίγραφον πιστὸν τοῦ βίου αὐτοῦ, ὡς ποιητοῦ. Μία καὶ μόνη ἰδέα δεσπόζει ἐπὶ τῶν ποιήσεών του, ὁ ὕμνος τῆς πρὸ ἡμῶν αἰῶνος τελεσθείσης μεγάλης ἐπαναστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ γένους καὶ τῶν παρασκευασασῶν αὐτὴν ἐργασιῶν· ἓνα καὶ μόνον διώκουσι σκοπὸν τὰ ποιητικὰ ἔργα του, τὴν ἐξαψὶν τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος, ὅπως περατωθῇ τὸ τόσῳ ἡρωϊκῶς ἀρξάμενον ἔργον τῆς παλιγγενεσίας. Καὶ ὁ πολιτικὸς βίος αὐτοῦ τὸν αὐτὸν φέρει χαρακτηριστὰ καὶ τὸν αὐτὸν τύπον.

Ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ σταδίου μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς του, ἐπὶ τῆς γραμμῆς αὐτῆς ἀπαρεγκλίτως ἐβάδισεν. Εἰσελθὼν εἰς τὴν Ἴονιον Βουλὴν, ὡς εἰς τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Λευκάδος, συνετάχθη τοῖς ἐπιδιώξασιν τὴν ἀπόσεισιν τῆς ἀγγλικῆς Προστασίας καὶ τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἔνωσιν τῆς Ἑπτανήσου, πᾶσαν ἄλλην ἀποκρούων πορείαν. Αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ συντάκτης καὶ ὁ εἰσηγητὴς τοῦ ἀπὸ 10 (22) Μαΐου 1862 πρὸς τὸν Λόρδον Ἀρμοστὴν Διαγγέλματος τῆς δωδεκάτης Βουλῆς τῆς Ἑπτανήσου, δι' οὗ οἱ τῶν Ἰονίων Νήσων Ἀντιπρόσωποι μίαν διετύπων ἀπόφασιν τοῦ λαοῦ τῆς Ἑπτανήσου, τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ, ἥτοι τὴν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἔνωσιν. Ἡ εὐχὴ αὕτη, τόσῳ σαφῶς καὶ ἐντόνως γενομένη, ἐπραγματώθη, μετὰ τινος μῆνας, ὁ δὲ ἀκαμαῖος καὶ ὠραῖος βουλευτὴς τῆς Ἑπτανήσου ἐχαιρέτα, μετὰ τινος μῆνας, ὡς γεγονὸς τετελεσμένον, τὴν ἔνωσιν τῆς πατρίδος του μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, μετ' ὀλίγον δὲ εἰσῆρχετο, μετ' ὀγδοήκοντα ἄλλων Ἑπτανησίων, εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις συνεδριάζουσαν ἐθνικὴν Συνέλευσιν τοῦ 1862.

Καὶ ἐν τῇ Συνελεύσει ταύτῃ καὶ ἐν ταῖς ἐπομέναις, μέχρι τοῦ 1868, Βουλαῖς, ἢ εὐγλωττος καὶ γλυκεῖα καὶ ἐπαγωγὸς φωνὴ τοῦ ποιητοῦ ῥήτορος τὸ αὐτὸ ἔσχε πάντοτε ἐλατήριον, τὸν αὐτὸν σκοπὸν, τὴν πανελλήνιον ἔνωσιν καὶ τὸν ὕμνον τοῦ ἀγῶνος. Τὴν νέαν Βασιλείαν τοῦ 1862 ἐχαιρέτησεν ἐκθύμως, καὶ μετὰ τῆς πλειονότητος τῶν ἄλλων Ἰονίων Ἀντιπροσώπων, ἐκθύμως ὑπεστήριξε καὶ ἐν αὐταπαρνήσει, δι' οὐδὲν ἄλλο, ἢ διότι ἐδέχθη αὐτήν, ὡς προωρισμένην καὶ ὡς ἀέλλουσαν νὰ συνεχίσῃ τὸ μέγα ἔργον, αὐτὴ γενομένη τὸ κέντρον τῆς ἐθνικῆς ἐνεργείας καὶ

τὴν σημαίαν ἀναπεταννύουσα τῆς πανελληνίου ἐξεργεσεως. Γνωστὴ δὲ ἡ ῥητορικωτάτη εἰκὼν αὐτοῦ περὶ τῆς Βασιλείας, ἣν ὡς *Πλάτανον* παρίστα, προωρισμένην νὰ καλύψῃ καὶ δροσίση τὰ διεσπαρμένα μέλη τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Κατὰ πόσον ἔκρινεν, ὅτι ἐν τοῖς ἔργοις ἢ εὐχῇ του αὕτη ἐπληρώθη, καὶ κατὰ πόσον οἱ πόθοι του ἐπραγματοποιήθησαν, αὐτὸς μόνος γινώσκει. Ἴσως, ἐν τοῖς ἐγγράφοις, ἅτινα κατέλιπεν, ἀνευρεθῶσιν αἱ περὶ τούτου γνώμαι του, ἐὰν μὴ καὶ που ἀλλαχοῦ εὐρίσκωνται κρίσεις αὐτοῦ ἐπιτόυτων προγενέσεραι. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἄλλοτε.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1868, ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης ἀπεχώρησε τοῦ ἐνεργοῦ πολιτικοῦ βίου, συνεπεία ἀτυχοῦς τινος περιστάσεως ἐν τῇ Βουλῇ τοῦ ἔτους ἐκείνου, ἧς ἐγενόμην αὐτόπτης μάρτυς, ὡς συνάδελφος αὐτοῦ, καὶ ἤτις προὔκάλεσε τὴν τυπικὴν ἀποδοκιμασίαν αὐτοῦ ἐκ μέρους τῆς Βουλῆς. Βλέπων τὸν ἀπολυτισμὸν χωροῦντα ἐπὶ τὰ πρόσω καὶ τὴν αὐθαιρεσίαν δεσπόζουσαν, ἐξήφθη, καὶ ἐν στιγμῇ ἐρεθισμοῦ, ἐξ εὐγενοῦς ἀφορμῆς προσελθόντος, ἀπεπειράθη ἐπιθεῖσιν κατὰ συναδέλφου του. Αὐτὸς οὗτος μετὰ τινος στιγμᾶς μετενόησε, διατὶ νὰ ζητήσῃ ν' ἀντικαταστήσῃ τὸ πανίσχυρον ὄπλον τοῦ λόγου καὶ τῆς καρδίας του, διὰ ταπεινοτέρου. Ἀλλὰ τόσῳ κακὴν ἐνεποίησεν αὐτῷ ἐντύπωσιν ἢ ἐπιβλήθεισά ἐκείνη ἀποδοκιμασία, ὥστε ἔκτοτε δὲν συνήνεσε νὰ δεχθῇ τὴν ἐπιμόνωσιν καὶ ἐπανειλημμένως προσενεχθεῖσιν αὐτῷ ὑποψηφιότητα τοῦ Βουλευτοῦ. Ἄλλως τε καὶ αἱ ἡμέραι, ἃς ἡ Ἑλλάς διῆλθεν ἀπὸ τοῦ 1868 καὶ ἐντεύθεν, δὲν ἦσαν αἱ ἡμέραι, αἵτινες ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ προσφιλεῖ καὶ ἐπιζητήσαντο τῷ Ἀριστοτέλει Βαλαωρίτῃ τὸν ἐνεργὸν πολιτικὸν βίον. Αὐτὸς ἐφαντάζετο Ἑλλάδα ἡρωϊκὴν, ῥιπτομένην εἰς ἀπέλπιδα ἀγῶνα, συνεχίζουσαν τὸ ἔργον τοῦ 1821 καὶ τοὺς χρόνους τῶν Κλεφτῶν, καὶ δι' ὀμηρικῶν κατορθωμάτων περατοῦσαν τὴν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος πάλην· ἀλλ' οἱ καιροὶ οἱ σήμερον τοιαύτην δὲν ἀπεδέχοντο πολιτικὴν, ὁ δ' Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης δὲν ἐμελλε νὰ ἔχη θέσιν ἐν αὐτῇ. Ἦν ὁ ἀνὴρ τῶν μυθικῶν χρόνων, ἢ μέλλοντος λίαν μεμακρυσμένου.

Ἄλλ' ὅμως, ὅτε ἐπίστευεν, ὅτι ἠδύνατο ἢ νὰ ὑπεκκαύσῃ τὸ φρόνημα τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς, ἢ νὰ συντελέσῃ δι' ἀμέσου ἐνεργείας εἰς τὴν πραγμάτων τῶν ἰδεῶν του, ἐξῆλθε τῆς ποιητικῆς σκῆτης καὶ κατήλθεν εἰς τὸ πεδῖον τῆς ἐνεργείας.

Τῷ 1871 ἐχαιρέτησεν, εἰς Ἀθήνας μεταβάς, ἐπικροτούσης καὶ θαυμαζούσης τῆς Ἑλλάδος ὄλης, τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου. Ἐπίστευεν ὁ ποιητὴς, ὅτι ἀπεκαλύπτετο σὺν τούτοις ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐποχὴ, ἣν ὠνειρεύετο. Τὰ δάκρυα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἅτινα ὕγραναν τοὺς

ὄφθαλμούς τῶν ἀκροατῶν του, τὸν ἔπεισαν νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ὁ πόθος του ἐπληρώθη. Ἄλλὰ τὰ πράγματα τῷ ἔδειξαν, ὅτι ὁ ἐνθουσιασμός ἐκεῖνος ἦν ὄλως παροδικός, ἦν ἀστραπή σβεσθεῖσα ἐπὶ τοῦ τόπου αὐτοῦ, ὅθεν ἐξῆλθεν. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀπεχώρησε πάλιν εἰς τὴν ἐρημίαν του.

Πρὸ διετίας πάλιν, ἐνόμισεν, ὅτι ἡ ὥρα, ἣν ὠνειρεύθη, ἐσήμανε, καὶ ὅτι νέα κατορθώματα ἑλληνικά ἐμελλον νὰ παράσχωσιν εἰς τὴν Μοῦσαν του ἀφορμὴν νέων ἀσμάτων. Ἐπελήφθη τοῦ ἔργου μετ' ὅλης τῆς δυνάμεως ψυχῆς ἀληθοῦς ποιητοῦ, ὑπῆρξε δὲ εἰς τῶν πρωτίστων ἐνεργῶν τῆς γενομένης κατὰ τὴν Ἡπειρον ἀποπειράς πρὸς συνέχισιν τοῦ μεγάλου ἀγῶνος. Οὐδένος ἐφείσθη, οὔτε κόπου, οὔτε πνευματικῆς ἐργασίας, ἐκ τῶν ἰδίων δὲ οὐκ ὀλίγα ἐδαπάνησε πρὸς ἐπιτυχίαν. Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον ἀνεγνώρισεν αὐτὸς οὗτος, ὅτι οὔτε τὸν ἐνοοῦσιν, οὔτε αὐτὸς ἠγνῶει ἐκείνους, οἷς συνέπραττε. Πλήρης καὶ τελεία ἐπῆλθεν ἡ ἀπογοήτευσίς του· βεβαίως δὲ ἡ καταβαλοῦσα αὐτὸν λύπη ἐκ τούτου οὐκ ὀλίγον συνετέλεσε, προστεθεῖσα εἰς τὴν ἐκ τῆς νόσου τοῦ ἀξίου καὶ προσφιλοῦς υἱοῦ του ἀνησυχίαν, ὅπως ἐπιτείνῃ τὸ βασιανίζον αὐτὸν πρὸ ἐτῶν καρδιακὸν νόσημα καὶ ταχύτερον καταβιβάζῃ αὐτὸν εἰς τὸν τάφον, ὃν αὐτὸς οὗτος ἐθεάτο, πρὸ καιροῦ, ἠνεωγμένον ἐνώπιόν του.

Τὴν 23 Μαΐου τοῦ ἔτους τούτου, ἐβδομάδας τινὰς πρὸ τοῦ θανάτου του, ἀφορμὴν λαμβάνων ἐκ τῶν εἰδήσεων περὶ τοῦ ἐν Μαδέρρα ἐπὶ ἀναρρώσει διατρίβοντος υἱοῦ του, μοι ἔγραφε τοὺς ὠραίους τούτους λόγους, συνοψίζοντας τὸν ὅλον βίον του:

«Ἡ καρδιά μου δὲν γνωρίζει πλέον τί εἶναι ἢ νηνεμία τοῦ ἥθικου ἐκεῖνου ὕπνου, ὅστις προέρχεται ἐκ τῆς βεβαιότητος, ὅτι εὐδαιμονοῦν τὰ περὶ ἡμᾶς φίλα ὄντα. Καὶ ὅμως ἐργάζομαι. Ἐπεχείρησα μακρὸν ἱστορικὸν ποίημα, καὶ ἤδη ἐφθασα εἰς τὸ τέλος τοῦ τρίτου ἄσματος. Ἄλλὰ θὰ προφθάσω νὰ τὸ φέρω εἰς πέρας; Τὸ θέμα μου εἶναι πάντοτε τὸ αὐτό: ἀνταγωνισμός διαρκῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τῆς κατακτῆσεως καὶ τοῦ ξενισμοῦ. Ἄλλοτε εἶχα νὰ κάμω μὲ τὴν Τουρκοκρατίαν· τώρα δὲ μὲ τὴν Φραγκοκρατίαν.»

Ἡ ἀνάστασις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καθαρὰ καὶ ἀγνή ἀπὸ παντὸς ξενικοῦ στοιχείου, τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ γνώμων τοῦ πολιτικοῦ βίου τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου. Τοῦτου δ' ἕνεκα, περὶ τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ περὶ τῆς πολιτικαῖς συντάξεως αὐτῆς ἐπίστευεν εἰς τὰ δόγματα τῆς τελείας ἐλευθερίας καὶ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἀντιπροσωπευτικοῦ πολιτεύματος. Ὁραία καὶ ἐθνικὴ ἀρχή· ὅταν δὲ αὕτη γίνῃ ἄρθρον πίστεως, ζώσης καὶ ἐνεργοῦ, τοῦ πολιτευομένου Ἑλληνισμοῦ, τότε μόνον ἡ ἀνάστασις ἢ τελεία αὐτοῦ καὶ ἡ σύντα-

ξις του ἔσται γεγονός τετελεσμένον. Τὴν ἡμέραν δ' ἐκείνην τὴν εὐτυχῆ, ἡ Ἑλλάς ὅλη μετ' εὐγνωμοσύνης θ' ἀναμνησθῆ τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου, ὡς ἑνὸς τῶν πιστότατων ἐν τῷ πολιτεύεσθαι ἀντιπροσώπων τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς ιδέας.¹

ΤΙΜΟΛΕΩΝ Ι. ΦΙΛΗΜΟΝ

Ο ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Σεπτεμβρίου, καταπαύοντος τοῦ θερινοῦ καύματος, ἐπανερχονται βαθμηδὸν εἰς τὰς ἐστίας των οἱ εἰς τὰ σκιερὰ περὶχώρα ζητήσαντες καταφύγιον κατὰ τῶν φλογερῶν ἀκτίνων τοῦ ἀττικῆς ἡλίου. Αἱ ὀδοὶ γέμουσι φορτηγῶν ἀμαξίων πεπληρωμένων οἰκιακῶν σκευῶν. Τινὰ τούτων ἐπανερχονται ἐκ τῶν ἐξοχῶν, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα μετακομίζουσι τὰ ἐπιπλα τῶν ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην οἰκίαν μετοικούντων· διότι κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον ἐνιαυσίως γίνεται ἐν Ἀθήναις ἀνελλιπῶς καθολικὴ σχεδὸν μετοικεσία. Τοῦτο δὲ κατήντησε παρ' ἡμῖν ἕξις, καὶ πολὺ στενοχωροῦμεθα ὁσάκις ἀναγκασθῶμεν νὰ διαμείνομεν δύο κατὰ σειρὰν ἔτη ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ. Τὸ εὐμετάβολον τοῦ Ἀθηναϊκοῦ κλίματος κατέστησε φαίνεται καὶ τοὺς κατοίκους ἐπιρρεπεῖς εἰς τὰς μεταβολὰς τοσοῦτον, ὥστε ἀνυπομόνως ἀναμένομεν τὴν πρώτην Σεπτεμβρίου διὰ νὰ ἀλλάξωμεν κἂν οἰκίαν, ἀφοῦ δὲν δυνάμεθα νὰ ἀλλάξωμεν πολλὰ ἄλλα πράγματα τῶν ὁποίων τὸ ὁμοίωμα καὶ τὸ μονότονον ἀπαρέσκει. Καὶ ἄλλοι μὲν μετοικοῦσι, διότι ἡ οἰκία των ἦτο ὑγρὰ ἢ ψυχρὰ, ἄλλοι διότι ἦτο στενόχωρος, ἄλλοι διότι ἦτο πληκτικὴ καὶ ἄλλοι τέλος διὰ νὰ κατοικοῦσι κατ' ἔτος πρώτου εἰς νεοδημήτους οἰκίας, ὅπερ τῇ ἀληθείᾳ δὲν εἶναι δυσάρεστον, ἀν καὶ ὁ κατοικῶν οἰκίαν παρθένον διατρέχει τὸν κίνδυνον νὰ ἐπικαλεσθῆ τὴν συνδρομὴν τοῦ κ. Στραβοσκιάδη ἐκ Καλαμῶν, ὅστις κατέχει τὸ μυστικὸν νὰ θεραπεύῃ διὰ τριῶν καταποτίων παντὸς εἶδους ρευματισμοὺς καὶ ἀρθρίτιδας.

Μετακομίζονται λοιπὸν τὰ ἐπιπλα ἀπὸ οἴκου εἰς οἶκον, ἐπειδὴ δ' ἐν Ἀθήναις δὲν ἔχομεν τὰ παμμέγιστα ἐκεῖνα ἐστεγασμένα καὶ διὰ κηρωτῶν πανίων περιπεφραγμένα ἀμάξια ἐντὸς τῶν ὁποίων, ὡς ἐν μεγάλῃ ἀποθήκῃ φορητῇ, μετακομίζονται ἐν τῷ πεπολιτισμένῳ κόσμῳ τὰ οἰκιακὰ σκεύη καλῶς ἐντεθειμένα καὶ πεφυλαγμένα ἀπὸ τοῦ ἡλίου, τῆς βροχῆς καὶ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν περιέργων, τὰ ἐπιπλα παρ' ἡμῖν μεταφέρονται ὡς πᾶσα ἀκατέργαστος ὕλη, ὡς οἱ λίθοι, τὸ χῶμα, τὰ ξύλα, ὑποκείμενα εἰς πᾶσαν τῆς ἀτμοσφαιρας μεταβολὴν καὶ παντὸς

1. Εἰδικώτερον καὶ ἐκτενέστερον περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου σκοπεῖν νὰ γράψω ἀκολούθως, ἀποτίνον φόρον ἀγάτης καὶ μακρᾶς φιλίας καὶ θαυμασμοῦ εἰς τὸν ἄριστον Ἑλληνα καὶ ἐπιφανῆ Πολίτην.